خوێنەری بەڕێز، ئەم بابەتە بریتیە لە کورتەیەك لە مێژووی بزووتنەوەی سۆسیالدیموکراتیی و پارتی سۆسیالدیموکرات لە دانمارك، نەروێژ و سوێد لەگەڵ سەرئەنجامگیریەك کە من بە سێ بەش پێشکەشتانی دەکەم. یەکەم بەش سەبارەت بە دانمارك و دووهەم سەبارەت بە نۆروێژ بوو، ئەمەش کە سێهەم بەشە سەبارەت بە سوێدە.
ڕێبوار ڕەشید لە سوێدیەوە کردوویە بە کوردی ٢٠٠٧/١٢/٢٦

سۆسیالدیموکراتیی[1]
Socialdemokratiet

پارتی کرێکاریی سۆسیالدیموکراتی سوێد
Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti - SAP
[بزووتنەوەی سۆسیالدیموکراتیی لە سوێد]

گەشەی سۆسیالدیموکراتیی لە سوێد لە بەراوورد لەگەڵ ئەوانی دیکەدا هاوئاهەنگیانە چووەتە پێش: [ئەڵبەت] هیچ جۆرە سەرکوپکردنێکی ئەو بزووتنەوە لاوە، وەکوو لە دانمارك ڕوویدا، لێرە ڕووی نەداوە، و هیچ جۆرە بادانەوەیەکی کتوپڕیش لە خەتی سیاسییدا، وەك ئەوی کە لە نەروێژ دیتمان، نەبووە. بێگومان دیاردەی لایەنی شۆڕشگێڕیی [زەبرئامێزیی/ زەبرپارێزیی][2] لە ئەگیتاسیۆنە سۆسیالیستیەکەی ئەم بزووتنەوەیەدا هەیە کە لە سەرەتای ساڵانی ١٨٨٠ ـ کانەوە دەستی پێکرد، و دامودەستگا سیاسیەکانی حوکمەتیش هەوڵیاندا لە ڕێگای هەڕەشە و سەپاندنی حوکمی زیندانەوە دژ بە سەرۆکەکانی بزووتنەوەکە ئەو ئەگیتاسیۆنە بووەستێنن. بەڵام لەگەڵ ئەوانەشدا هەر یەك ساڵ پاش دامەزراندنی پارتی کرێکاریی سۆسیالدیموکراتی سوێد Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti - SAP ساڵی ١٨٨٩ ئەوا هات و کاندیداتۆری (بەرئەندامی) خۆی بۆ هەڵبژاردنی پارلەمان دەستنیشان کرد، و کۆنگرەی پارتیش هەڵوێستێکی ڕوونیی سەبارەت بە خەتێکی ڕیفۆرمیستیی و ستراتیژیی پارلەمانیی هەبوو، و هەروەها دیاردەی زەبرگیریی ئانارشیستیانەیشی مەحکوم کرد.
زۆربایەتیەکی گەورە لە ناو پارتیدا، لەگەڵ ئەوەشدا کە هەورازەڕێی زۆر جیددی لەسەر ڕێگای خەباتی سیاسیی و سەندیکایی هەبوون، ئەوا لە ناو هەموو سەردەمی بناخەداڕشتنەکەدا[3]، لەسەر ئەم خەتی ڕیفۆرمیستیی و پارلەمانییە وێستان و بەردەوام بوون. هۆیەکی گەورە لە پشت ئەو گەشەیە تا ڕادەیەك هاوئاهەنگ و ڕیفۆرمیستییەوە کە لەم پارتەدا هەبوو ئەوەبوو کە پارتی هەر لە سەرەتای دامەزراندنیەوە لە ساڵی ١٨٨٩ دا خاوەنی هەمان سەرۆك بوو. ژێلمار برانتینگ Hjälmar Branting سەرۆکێك بوو کە خەسڵەتی ڕۆشنبیری و ڕەووشتی نایابی تەنانەت لە لایەن دژەکانی لە ناو پارتیشدا و لە دەرەوەی پارتیش دەسەلمێنرا. ئەو بەردەوامیە بەهێزەی ناو سەرۆکایەتی پارتی یەکێکە لەو شتانەی کە سۆسیالدیموکراتی سوێد لە سۆسیالدیموکراتیی نۆروێژ و دانمارك جیا دەکاتەوە. هەروەها بنەچەی کۆمەڵایەتی جیاوازی سەرۆکەکانیش هەر بە هەمان شێوە. کاتێك کە سەرۆکەکانی دانمارك و نۆروێژ، لەگەڵ ستاونینگ Satuning و ترانمێل Tranmael لە ژینگەی کرێکاریی و کاری دەستییەوە هاتبوون، ئەوا برانتینگ خاوەنی پێشینەیەکی ڕۆشنبیریی ئاکادیمیی بوو، و چەند یەکێکی دیکەش لە ناو ڕابەرانی سۆسیالدیموکراتیی سوێددا هەر بە هەمان شێوە بوون. کارێکی نەشیاوە کە ئەم "فاکتەری وەرگرتنە" بۆ هێزی سۆسیالدیموکراتیی سوێدی هەڵبسەنگێندرێت، بەڵام ئەوە ناشیاو نییە بزانین کە ئەمە بووەتە هۆی ئەوەی کە لە گفتوگۆی ئایدیۆلۆژیی ناو سۆسیالدیموکراتپیدا بووبێتە هۆی ئەوەی کە سەنگەرێکی بەهێزتر بە سۆسیالدیموکراتیی سوێد بدات لە بەراووردی وڵاتە دەراوسێکان. ئەمە جیاوازیەکە کە هەروەها سۆسیالدیموکراتەکانی نۆروێژ و دانمارك هەمیشە باسیان کردووە. ڕەنگە ئەوەش دەوری خۆی گێڕا بێت کە هاتن و وەرگرتنی ڕابەرە سۆسیالدیموکراتەکانی سوێد لە گۆڕەپانێکی بەربڵاوتری کۆمەڵایەتیدا بووە و ئەمە بووبێتە مایەی ئەوەی کە پارتی کرێکاریی سۆسیالدیموکراتی سوێد بتوانێت لە پارتە دەستەخوشکەکانی زیاتر هەوادار لە دەرەوەی چینی کرێکارانیشدا لە خۆی کۆبکاتەوە.

---

[1] Skandinavisk arbetarrörelse, Schmidts Boktryckeri AB, Helsingborg 1980, Nils Elvander. S. 43

[2] وەکوو لەوەبەر چەندی جار ئاماژەم پێکردووە ئەوا چەمکی شۆڕشگێڕیی لە مانا کۆمەڵایەتیە بەربڵاوەکەیدا لە بە مانای "گەرموگوڕ، توندوتۆڵ، پڕ هەستونەست" دێت، بەڵام لە مانا ئایدیۆلۆژیەکەیدا تەنها و تەنها بە مانای قبوولکردنی پرینسیپی "زەبرگیریی / زەبرئامێزیی/ زەبرپارێزیی" دێت.

[3] پڕووانە ئەو وتارانەی سەبارەت بە "**سەردەمی بناخە داڕشتن** Grundläggningstiden" لە ماڵپەڕی "دەنگەکان" www.dengekan.com، "هەڵوێست" www.helwist.com و پارتی سۆسیالدیموکراتی کوردستان www.psdkurdistan.org بڵاوبوونەتەوە.

هەر بە ڕاستیش خودئاگایانە بەگرینگی دانانی مووچەخۆران وەك توێژێكی ناوەند لە نێوان چینی كرێكاران و چینی بورژوازیی سەرمایەدارییەوە هەر ئەو كاتە لە یەكەم پرۆگرامی پارتی ساڵی ١٨٩٧ دا باس كراوە. ئەم كارە لادانێكی ڕوونە لە ماركسیزمی ئۆرتۆدوكسی جۆری ئەڵمانی، كە دەنا لەو كاتەدا هەرە یەكەمین سەرچاوەی سرووشی (ئیلهامی) ئایدیۆلۆژیی پارتی كرێكاریی سۆسیالدیموكراتی سوێدە. بەڵام بێگومان ئەو چینی كرێكارەی كە لە سەندیكادا ڕێكخراو بوو بناخەی پارتی كرێكاران بوو لە سوێد، هەروەك لە وڵاتانی دەراوسێیش وابوو. بزووتنەوەی كرێكاریی هەر لە ساڵی ١٨٨٠ ـ ـەوە زۆر بە توندی بەو بزووتنەوەی سۆسیالدیموكراتیەوە گرێدراو بوو كە تا دەهات گەورەتر و گەورەتر دەبوو. لە سوێد ڕەقابەت (كێبڕكێ) لەسەر ڕێكخستنی كرێكاران لەگەڵ پارتێكی بورژوازیی بەو شێوەیەی كە لە نۆرویژ و دانمارك هەبوو بەهێز نەبوو. بەكۆمەڵ بەئەندامبوون لە سوێد هەر زوو مانای تەواوی خۆی پەیدا كرد.
بەكۆمەڵ بەئەندامبوون لە سوێد هەرگیز ڕانەوێستێنرا وا بەو شێوەیەی كە بە هەمیشەیی بۆ هەتاهەتایی لە دانمارك و بە كاتییش لە نۆرویژ سەپێندرا و بە پێچەوانەوە، لە پێوەندی لەگەڵ دامەزراندنی لاندسئۆرگانیزاسیۆن (ڕێكخراوی وڵات LO - Landsorganisation) لە ساڵی ١٨٩٨ دا، ئەوا پێوەندبەستنی سەندیكاكان لەگەڵ پارتی كرێكاریی سۆسیالدیموكراتی سوێددا كرا بە مەرجێك بۆ توانین لە بەئەندامبوون لە لاندسئۆرگانیزاسیۆندا. ئەڵبەت ئەم كارە زۆرەملێیە پاش دوو ساڵ لابرا، بەڵام بەكۆمەڵ بەئەندامبوونی دڵخوازانەی سەندیكاكان هەر یەك بۆ خۆی – بە مافی تاكەكەسەوە بۆ خۆوەدوورگرتن (بۆ بەئەندامن نەبوون) – هەر لە سەرەتای ساڵانی ١٩٠٠ ـ ـكانەوە بووە بە پرپرەی پشتی ساختاری ڕێكخراوەی پارتی. هەر ساڵی ١٩١٢ نێزیكەی لە ٨٠٪ (هەستا لە سەد) لە ئەندامانی پارتی بە كۆمەڵ بووبوون بە ئەندام و مافی ئەندامێتیان وەرگرتبوو، و ئەوەش بریتی بوو لە نێزیكەی نیوەی ئەندامانی لاندسئۆرگانیزاسیۆن (ڕێكخراوی وڵات LO - Landsorganisation).
بزووتنەوەی سەندیكای سوێدیی لەلایەكەوە ساختارێكی زیاتر زۆرینەیی هەبوو وەك لە هی دانمارك و لە لایەكی دیكەوە ساختارێكی كەمتر بەهێزی سێنترالیستیی هەبوو وەك لە هی نۆرویژیی. بەو شێوەیە هێزێكی توندتر و گەورەتری بەرەنگاربوونەوەی (مقاوەمەتی) ڕوو بە دەرەوە هەبوو و هێزێكی زۆریش ڕوو بە ناوەوە؛ لە مەترسی دیاردەی لێكترازان و لە ئۆپۆزیسیۆنی ناوخۆی ناسێنترالیزم زۆرتر پارێزاو بوو وەك لە بزووتنەوەی كرێكاریی وڵاتانی دەراوسێ. لاندسئۆرگانیزاسیۆن بە پێی یەكەمین پێرەووپرۆگرامەكانی خۆی ڕێكخراوێكی ناوەندیی (سێنترالیستی) تا ڕادەیەك لاواز بوو؛ بۆ نموونە بۆی هەبوو تەنها لە كاتی لەخۆبەرگریكردندا یارمەتی سەندیكاكان بدات.
سەرەتایەك ڕووەو ناناوەندگیریی (ناسێنترالیزمی) ڕاستەقینە - كە یەكێك لە نیشانەكانی ئەو ڕێككەوتننامەیە بوو كە لە نێوان لاندسئۆرگانیزاسیۆن (ڕێكخراوی وڵات LO - Landsorganisation) و كۆمەڵەی خاوەنكاران Arbetsgivareföreningen دا ساڵی ١٩٠٦ ئیمزا كرا نێزیكەی بە هەمان ناوەڕۆكەوە كە لە ڕێككەوتنی سێپتەمبەری دانمارك ساڵی ١٨٩٩ و ڕێككەوتننامەی مێتاڵ ساڵی ١٩٠٧ هەبوو – بە هۆی مانگرتنەگشتییە گەورەكەی ساڵی ١٩٠٩ ـ ـەوە وەستێنرا.
مانگرتنە گشتییە گەورەكە خەسارەتێكی گەورە بوو بۆ بزووتنەوەی سەندیكایی، نیوەی ژمارەی ئەندامان لە كیس چوون – ڕێكخستنێكی سەندیكالیستی ڕەقابەتكار، واتە ڕێكخراوی ناوەندی كرێكاری سوێد SAC – Sveriges Arbetares Centralorganisation ساڵی دوای ئەوە دامەزرێنرا. ئەم ڕێكخراوە سەندیكالیستیە لە هەزار ئەندامێكەوە تا ساڵی ١٩٢٠ گەورە بوو بۆ نێزیكەی ٣٢ هەزار ئەندام.
ناتوانرێت بە تەواوی جەخت لەسەر مانای ئەو مانگرتنە گشتیە گەورەیە بۆ/ لەسەر گەشەی بەردەوامی بزووتنەوەی كرێكاریی بكردرێت، ئەگەرچی لەكیسچوونی ژمارەی ئەندامان هەر زوو هاتەوە جێی خۆی ئەوا گەشەی ڕووەو گفتوگۆی ناوەندی و سیستەمێكی یاساییانەی مافی كار لە جۆری دانمارك لە نێزیكەی سێ دەیەدا (سی ساڵدا) دوا خرا. كاریگەریەكی دیكەی گرینگتریش – لە ڕووانگەی سۆسیالدیموكراتیەوە - ئەوە بوو كە ڕابەرایەتی لاندسئۆرگانیزاسیۆن وایان لێهات كە تا بڵێی ویاتر بەرخوردیان دەكرد لە بەكارهێنانی چەكی مانگرتنی گشتیی گەورەدا، جا چ بۆ مەبەستی سیاسیی بووایە یان سەندیكایی. كە ڕابەرانی لاندسئۆرگانیزاسیۆن نەیاندەویست تەنانەت لە كاتی قەیرانی سیاسیی جیددی و گەورەشدا هێز و پێكەوەبوونی ڕێكخراوەكە بخەنە مەترسیەوە، هەروەكوو بەو زووانە دەبینین، لەو كاتەدا دەركەوت كە خەبات لە پێناوی دیموكراتیدا لە ساڵی ١٩١٨ دا چووە ناو ئەو قۆناخی كۆتاییە چارەنووسسازەوە كە بەرقەرا بوو. ئەگەر بێت و لەگەڵ نۆرویژ بەراووردی بكەین، كە لەوێ دۆرانێكی مانگرتنی گشتیی لەو شێوەیە ساڵی ١٩٢١ ڕوویدا، ئەوا مرۆڤ دەتوانێت بڵێت كە مانگرتنە گشتیەكە لە سوێد بوو بە هۆی داكوتانی خەتی ڕیفۆرمیزم لە بزووتنەوەی كرێكارییدا، ئەویش لەبەرئەوەی كە لە قۆناخێكی زوودا ڕوویدا [نەك درەنگ]، كە وای كرد ببێت بە هۆی لێدانی زەنگێكی ئاگاداریی كاتێك كە لاندسئۆرگانیزاسیۆن و پارتی لە نێوان ساڵی ١٩١٧ -١٩١٨ دا دووچاری فشاری ئەو فەزا شۆرشگێرییە [پرووابوون بە زەبرئامێزیی] بوون كە ئەو كاتە هەبوو.
هێزی بزووتنەوەی كرێكاریی و دەرسەكانی مانگرتنە گشتییەكە یەكەمین هۆی سەرەكین بۆ ئەوەی كە ڕابەرایەتیە ڕیفۆرمیستیەكەی ناو ساڵانی شۆرشی ١٩١٧-١٩١٨ بتوانێت جڵەوی بەشی زۆربە لە

دەستی خۆیدا بهێڵێتەوە. فاکتەرە پڕیاردەرەکەی دیکە فاکتەرێکی سیاسییە؛ ئەویش ئەو هاوکاریکردنە بوو لەگەڵ لیبراڵەکان لەو خەباتە درێژ و سەختەدا کە بۆ هێنانەدی دیموکراتی دەکرا. لێرەدا سوێد لە دانمارك دەچێت، بەو جیاوازیە گەورەیەوە کە پارلەمێنتاریزم و مافی دەنگدانی گشتیی لە سوێد زۆر درەنگتر پیادە کرا. پێکەوە بەشداربوون لە هەڵبژاردنەکەدا لەگەڵ لیبراڵەکان هەر لەساڵی ١٨٩٠ ـ ـەوە دەستی پێکرابوو و هەتا چەند ساڵێکی سەرەتای سەدەی نوێیش بەردەوام بوو. ژێلمار برانتینگ لەسەر لیستێکی لیبراڵەکان لە ستۆکهۆڵم هەڵبژێردرا بۆ نهۆمی دووهەمی پارلەمان. هاوکاریەکی پارلەمانی هەر لە ساڵی ١٩١١ ـ ـەوە دەستی پێکردبوو، ئەوە کاتێك بوو کە هەردوو پارتە چەپەکە هەڵبژاردنێکی گەورەیان بردەوە. لەم هەڵبژاردنەی نهۆمی دووهەم و ئەوی دوای ئەمدا سۆسیالدیموکراتەکان نوێنەرایەتیەکی تەواو دروستیان وەرگرت ئەویش بە هۆی ئەو شێوەیە لە هەڵبژاردن کە بە پێی ژمارە بوو. کارل ستاف Karl Staaff ـ ـی ڕابەری لیبراڵ لەو حوکمەتەدا کە پاش هەڵبژاردنی ساڵی ١٩١١ دروستی کرد هەندێك جێگای بە سۆسیالدیموکراتەکان دا. ژێلمار برانتینگ لەبەر ئەو باڵە چەپەی کە لە ناو پارتیدا هەبوو ئەمەی قبوڵ نەکرد، بەڵام هەر ساڵی ١٩١٤ زۆربەی زۆری دەنگی کۆنگرەی پارتی بۆ ئامادەبوونێکی پرینسیپی دەست کەوت کە هەر کاتێك دۆخەکە گەیشت بتوانن بەشداریی لە "حوکمەتێکی چەپدا" بکەن. ئەو کاتەی حوکمەتی چەپ کە گەییشت ساڵی ١٩١٧ بوو، بەڵام لە پاشدا دەست کرا بە پیادەکردنی فۆرمی دەستوور، و هەردوو پارتەکە هەریەکەی ڕێگای جودای خۆیان لە پرسی ئابوورییدا گرتە بەر. حوکمەتی هاوپەیمان ساڵی ١٩٢٠ کۆتایی پێهات و پاش ئەوە هاتنەسەرکاری یەکەم حوکمەتی زۆربایەتی سۆسیالدیموکراتی بەسەردا هات. هاوکاریەکە لەگەڵ لیبراڵەکان نێزیکەی ٢٠ (بیست) ساڵ پاش ئەوی نۆروێژ کۆتایی پێهات. ئەو کاتە پارتی کرێکاریی سۆسیالدیموکراتی سوێد گەیشتبووە کورسی حوکم، ئەویش لەبەرئەوەی کە ئەو ئیسۆلیزە و هەڵاواردنە سیاسییە کە دووچاری ئاربایدەر پارتیەت هات، لێرە لە سوێد بەو شێوەیە نەبوو.

هەر لە سەرەتای سەدەوە هەتا ساڵی ١٩١٧ باڵێکی چەپ لە ناو پارتی کرێکاریی سۆسیالدیموکراتی سوێددا هەبوو کە شایانباسانە لەو جۆرە بەهێزتر بوو کە لە ناو پارتی سۆسیالدیموکراتی دانمارکدا هەبوو. بەڵام هاوکاتیش لەو ئۆپۆزیسیۆنە چەپە سەرکەوتووەی نۆروێژی نەدەکرد. مەبەستی/ ئامانجی هەرە یەکەمینی ئەم باڵە چەپە ئەوە نەبوو کە بزووتنەوەی سەندیکایی ڕیفۆرمیزە بکات – لەوێدا سەنگەری زۆر بەهێز نەبوو – بەڵکو بۆ ئەوەبوو کە کۆتایی بە هاوکاریی سۆسیالدیموکراتەکان لەگەڵ لیبراڵەکان بهێنێت. هەر لەو کاتەوە کە "سۆسیالیستە لاوە" ئانارشیستەکان ساڵی ١٩٠٨ لە پارتی وەدەرنران، ئەوا گرووپگەلی گەورە لە ناو ئەو کۆمەڵەی لاوانی سۆسیالدیموکراتییە نوێیەی ساڵی ١٩٠٣ ("لاوەدیموکراتەکان") لە ئۆپۆزیسیۆنی ناوخۆی پارتیدا ناوك بوون. ئەم کۆمەڵەی لاوانە لە ژێر ڕابەرایەتی ز. هوێگلوند Z. Höglund ساڵی ١٩١٢ باڵێکی لە ناوخۆی پارتی بۆ خۆی دروست کرد؛ فاکتەرە بزوێنەرەکە لە پشت ئەم کارەوە هاوکاریەکەی ژێلمار برانتینگ بوو لەگەڵ کارل ستافKarl Staaff، بەڵام ململانێی سەبارەت بە هێزی بەرگریی [سوپا] هەروەها ڕۆڵێکی گرینگی بینی. لە ڕووی ئایدیئۆلۆژیەوە سۆسیالیستە چەپەکان کۆمەڵێکی فرە لایەن بوون؛ لەوێدا مۆرکی ئایدیالیزمێکی ئیتوپی و ڕۆمانتیکی شۆرشگێڕانە هەبوو، کە لە ڕاستیدا ڕەگی دەگەڕایەوە بۆ ناو بیری نەریتی ڕادیکالیزمی بورژوازیی وەك لەوەی بچێتەوە سەر مارکسیزم. ئاراستەی زۆربایەتی ژێلمار برانتینگ لە ڕاستییدا زیاتر وەفادارانە مارکسیستی بوو، کاتێك کە هەوڵی شۆڕشی "ناگەیوی" ڕەت دەکردەوە کە هیچ بناخەیەکی لە پێشکەوتن و گۆڕانکارە ئابووریەکەدا نەبوو. بەڵام هەروەها ژێلمار برانتینگیش خاوەن میراتێکی بیرگەل بوو کە هی ڕادیکالیزمی ساڵانی ١٨٨٠ ـکانی بورژوازیی بوو، و دیموکراتیزمی پرینسیپیانەش لەلای ئەو خۆی و هەوادارانی هەرە لەمپەری ئایدیۆلۆژی بوو دژ بە هەموو جۆرەکانی بیرگەلی شۆڕشگێڕیانە [زەبرئامێزانە].

لە بەهاری ساڵی ١٩١٧ دا پارتی کرێکاریی سۆسیالدیموکراتی سوێد لە ناوخۆدا تەقیەوە لەو ڕێگایەوە کە ئۆپۆزیسیۆنە چەپەکەی ناوخۆ پارتی بەجێهیشت و سەربەخۆ پارتێکی سۆسیالیستی چەپی دامەزراند. لە پاییزی هەمان ساڵدا کۆمەڵەیەکی لاوانی سۆسیالدیموکراتی (SSU – Socialdemokratiskt ungdomsförbund) نوێی وەفادار بە خەتی پارتی دامەزرێندرا. لەناوخۆدا تەقینەوەکەی پارتی کرێکاریی سۆسیالدیموکراتی سوێد بەو مانایە هات کە نێزیکەی دە هەزار (١٠٠٠٠) ئەندامی لە کۆی سەدوچواردەهەزار (١١٤٠٠٠) ئەندام لە کیس چوو، و هەروەهاش لە کیسچوونی ١٥ ئەندامی پارلەمان و ٢ مەڵبەندی پارتی لە هەرە سەرووی ناوچەی نۆرلاند. سۆسیالیستە چەپەکان لەگەڵ گرووپگەلی ئانارشیستی و سەندیکالیستیدا لە بەهاری ساڵی ١٩١٧ دا ڕابەرایەتی زۆربەی زۆری ئەو مانگرتنی خۆبرسیکردنە کتوپڕییانەیان گرتە دەست و پێکەوە بزووتنەوەیەکی شورایی کورتخایانی (ماوەکورتی) بێهێزیان دەستپێکرد – لە بەروورد لەگەڵ نۆروێژ – و داوای دووپاتبووەیان بۆ مانگرتنی گشتیی دەکرد. بەڵام هیچ ئامادەکاریەکی ڕێکخراو بۆ شۆڕش کردن نەبوو، و گرووپە چەپەکان نەیانتووانی هیچ کاریگەریەکیان لەسەر بزووتنەوەی سەندیکایی هەبێت. سەرۆکایەتی لاندسئۆرگانیزاسیۆن شێلگیرانە جەختی دەکرد کە مانگرتنی گشتیی سیاسیی ڕەت دەکاتەوە، ئەوەش کۆمەکی بە ژێلمار برانتینگ کرد

که دۆخەکە کۆنترۆڵ بکات. بەڵام لەلایەکی دیکەوە سەرۆکایەتی پارتی لەوە نەدەپرنگایەوە کە ئاماژە بە هەڕەشەی شۆڕش بکات ئەگەر بەری ڕاست ئامادەنەبوونیان بۆ ڕێککەوتن لە پرسی دەستووردا نیشان بدایە. ترس لە ڕوودانی ڕووداوی شۆڕشگێرانە لەوە دەچێت کۆمەکی بە ترساندنی بەری ڕاست کردبێت کە لە پایزی سالی ١٩١٨ دا واز لە بەرهەڵستکردن دژ بە پرۆسەی دیموکراتیی بهێنن. ڕیفۆرمی دەستوور بە مەرجی ژێلمار برانتینگ و لیبراڵەکان پیادە کرا؛ داوای سۆسیالیستتەچەپەکان بۆ هەبوونی دەوڵەتی کۆمار و پارلەمانی یەکنهۆمیی ڕەتکرایەوە. ئەوی بۆ سۆسیالیستەچەپەکان مایەوە هەر ئەوە بوو کە پەنا بەرنە بەر خەباتێکی درێژخایان بۆ شۆرشێکی کۆمۆنیستیی. ساڵی ١٩١٩ چوونە ناو ئینتەرناسیونالیستی کۆمۆنیستەوە (کۆمئینتەر) و و تیایدا بوون بە ئەندام.

سەرئەنجامگرتن

کاتێك بزووتنەوەی کرێکاریی لە کۆتایی سەدەی ١٨ لە وڵاتانی سکاندیناڤیا سەری هەڵدا لە هەموویاندا نێزیکەی هاوڕووخسار بوو: لە هەر سێ وڵاتەکان پارتی سۆسیالدیموکراتیی لەسەر بناخەی بزووتنەوەی سەندیکایی لەنگەری گرتبوو، ئایدیۆلۆژیەکی مارکسیستیی و ستراتیژیەکی ڕیفۆرمیستیی گرتبووە خۆی، و ماوەیەکی کەم پاش دامەزراندنی هاوکاریکردنەکەیان دەستی پێکرد کە لەگەڵ لیبراڵەکان کار بۆ نوێنەرایەتیەکی پارلەمانیی و دیموکراتیەکی تەواو پیادەکراو بکەن. بەڵام پاش کۆتایی جەنگی جیهانیی یەکەم دەبینین کە هەر سێ پارتەکە خۆیان لەسەر ڕێگای جیاوازی گۆڕان و گەشە دەبیننەوە. لە دانمارك سۆسیالدیموکراتیی بە توندیی لەسەر خەتێکی ڕیفۆرمیستی زۆر مامناوەندی و خۆگر دەمێنێتەوە لەگەڵ هاوکاریی بەردەوام لەگەڵ پارتێکی لیبراڵ. پارتی کرێکاریی نۆروێژ ڕووخسارێکی تەواو جودا نیشان دەدات لەو ڕووەوە کە خۆی بە ئایدیۆلۆژیەکی سەندیکالیستیی و بە ستراتیژیەکی تا ڕادەیەك شۆڕشگێرانە [باوەڕبوون بە زەبر] دەبەستێتەوە. سۆسیالدیموکراتیی سوێدیی لە سەرخەتێکی لە بەینی ئەو دووانەدا ناوەڕاست دەوێستێت: ڕیفۆرمیزمێکی بەردەوامی دوودڵ، بەڵام لەوی دانمارك رادیکالتر، و بێ هیچ هاوکاریەك لەگەڵ لیبراڵەکان کە ئیتر کاتێك دیموکراتیی بە تەواوی پیادە کرا. هەرچی سەبارەت بە هێزی سیاسییە ئەوا هەر سێ پارتەکە نێزیکەی لەسەر هەمان ئاستن: بە نێزیکەی پاڵپشتیی لە دووسێی ژمارەی هەڵبژێردەرانەوە ئەوا هەموویان خاوەن پێگەی گەورەترین پارتین لە وڵاتدا.

بەڵام سەرباری ئەو لێکچوونییەش لە هێزی سیاسییدا ساڵانی ١٩٢٠ ـ ـەکان ئەوا بارودۆخ بۆ هێزی ئایینده تا ڕادەیەك، بە پێی خەتی گۆڕان و گەشەی جیاوازی پارتەکان و ئەو فاکتەرانەی کە لە پشت ئەو جیاوازیانەوەن، جیاوازە. لە لایەکەوە لە دانمارك ئەو نەریتە ڕیفۆرمیستیە سەقامگیرە و تا ڕادەیەك دژنەوێستراوە هێزێك پێك دێنێت، بەڵام لەلایەکی دیکەوە ڕیسکی ڕەنگپەڕینێکی ئایدیۆلۆژیی لەو هاوکارییە نێزیکەدا هەیە کە لەگەڵ پارتێکی بورژوازیی دەکردرێت. گەورەترین فاکتەری لاوازیی سۆسیالدیموکراتیی دانمارك ڕەنگە هەم ئەو ساختارە بێت کە ڕەنگی کاری پیشەیی دەستی و لێکترازانی بزووتنەوەی سەندیکایی دەداتەوە - کە زۆر بە زەحمەتیش چارەسەر دەکرێت چونکە کە پێوەستە بە ساختاری کەرتی بازرگانیی و ئاڵوگۆڕەوە – و هەروەها نەبوونی بەکۆمەڵ بەئەندامبوونیش. بەڵام لە ئارادابوونی پێوەندیی توند و قایم بۆ هەبوونی بزووتنەوەیەکی کرێکاریی یەکدەنگ و بەهێز کە لەسەر کەرتێکی پیشەسازیی بەهێزی خێرا گەشەکردوو لەنگەری گرتووە، گەورەترین سەرچاوەی هێزی سۆسیالدیموکراتیی سوێدیە. ئەمە زۆر بە ڕوونیی لە "ساڵانی شۆڕش" نێوان ١٩١٧ – ١٩١٨ خۆی نیشاندا. ئەو لێکجودابوونەوەیە ڕووەو چەپ کە بێگومان لەوە گەورەتر بوو کە دانمارك ڕوویدا، بەڵام لە ڕێگای هەبوونی خەتێکی ڕیفۆرمیزمی ڕەگداکوتاو کە لە ئاراستەی زۆربایەتیدا هەبوو، و هەروەها لە ڕێگای ئەو قسەڕۆیشتوویی و دەسترۆییەوە کە سەرۆکایەتی پارتی هەیبوو، وەڵامی ئەم لاوازبوونە و کەرتبوونە درایەوە. لە نۆروێژ، ئیسۆلەکردنی سیاسیی درێژخایانی ئاربایدەرپارتی – کە بێگومان بە هۆی سەرکەوتنی لایەنە ڕادیکالەکەی ناویەوە زیاتریش توند بوو – بوو بە هۆی ئەوەی کە بەهێزبوون و گەشەیەکی ئاییندەیی زەحمەت و دژوار بکات. لەوەش زیاتر ئەوە تۆوێك بوو کە هەروەها لە ناو پارتەکەدا بووە مایەی لێکترازاندن کاتێك کە ڕادیکالەکان دەستیان بەسەر پارتیدا گرت.

ئێمە بینیمان گەشەی ئەو سێ پارتە کرێکارییە بە هۆی خەتە سەرەکیەکانی ناو گۆڕانکاریە ئابووریی و سیاسییەکانەوە چەند لە یەکتر نێزیك بوون. ڕەنگە وا پێ بچێت کە ڕێکخراوە، ئایدیۆلۆژی و سیاسەتی ئەو پارتانە لەوەبەر بە هۆی ساختاری کەرتی بازرگانی و ئاڵوگۆڕ و بە هۆی ئەو ساتەوەختەی کە دەستپێکردنی پرۆسەی پیشەسازیبوونی تیادا سازا وخێرایی ئەو ڕەوتە و هەروەها بە هۆی پلەی جیاوازی درێژخایانی و توند و تۆکمەیی خەباتی بەدیموکراتیکردنەوە هەر لە ئەسڵدا چارەنووسدیار بووبن. بەڵام دیارە کە بێگومان هۆکارەکانی پشتی ئەم گەشە و گۆڕانە زۆر لەوە زیاتر ئاڵۆزە. دیارە کە فاکتەری هۆکار ژمارەیان لەوانە زیاترە کە ئاماژەمان پێکردن، و کە لە ناو ئەو سێ پارتەدا هەمیشە مەجال بۆ بەرخورد و هەڵسوکەوتی تاکەکەسیانە لەسەر ئاستی جیاواز هەبووە. هۆیەکانی پشت ئەو جیاوازیە گەورانەی نێوان ئەم پارتە کرێکاریانەی وڵاتانی سکەندیناڤیا کە لە سەرەتای ساڵانی ١٩٠٠

ـەکاندا دەردەکەون بریتیە لە کێشەیەکی کۆمەڵناسیی شوورئەنگیز کە لە مێژە سەرنجی لێتوێژەرەوانی بۆ لای خۆی ڕاکێشاوە. وەك کۆتاییپێهێنانێك بۆ ئەم بەشە من هەوڵدەدەم کورتەباسێك دەربارەی ئەم گوتوبێژە زانستیە بخەمە بەردەست.

ساڵی ١٩٢٣ مێژووناسی نۆورویژیی ئێدوارد بوڵ Edvard Bull (کە خۆی ئەندامێکی ناسراوی ئاربایدەرپارتیەتە) داڕشتنێکی لەسەر بزووتنەوەی کرێکاریی لە سکاندیناڤیا ١٩١٤ – ١٩٢٠ نووسی. لەوێدا بوڵ گوتوبێژ لەسەر ئەو هۆیانەی پشت جیاوازیی ئایدیۆلۆژیی دەکات کە لە نێوان ئەو سێ پارتەدا هەیە. بوڵ ئاماژە بە گەلێك شت دەکات لەوانە ئەو جیاوازیانەی کە لە ساختاری پیشەسازیی و لە پرۆسەی بەپیشەسازیکردندا هەبوون و دەست دەخاتە سەر ئەو پیشەسازیە گەورەیە کە لە نۆروێژ بە وزەی ئاو دەگەڕا و کە پاش ساڵی ١٩٠٥ بووە بە مایەی دروستکردنی چینێکی کرێکار کە لە ڕووی کۆمەڵایەتیەوە بێ ڕەگ و لەبەرئەوەش بیر شۆڕشگێڕ بوو کە بە هاسانی کەوتە ژێر کاریگەریی ئەگیتاسیۆنی ئاراستەی ترامێل. ئەم بیرانەی بوڵ لەلایەن واڵتەر گالیۆنسەن Walter Galenso کە لێتوێژەرەوەی بزووتنەوەی سەندیکایی ئەمەریکاییە پێشوازیی لێکرا و لە ساڵانی ١٩٥٠ دا لە ڕێگای ئەو کتێبانەیەوە کە سەبارەت بە بزووتنەوەی کرێکاریی نۆروێژی و دانمارکە گەیەندرا بە جەماوەرێکی نێونەتەوەیی. بەو شێوەیە ئەوەی پێی دەگوترا تێزی بوڵ – گالیۆنسەن سەبارەت بە پێوەندی هۆکار لە نێوان بەپیشەسازیکردنی خێرا لە یەکەی گەورەدا، لە "بێڕەگکردنی" کۆمەڵایەتی و بە سیاسیکردن و ڕادیکالیزەکردنی ئەو گرووپە کرێکاریانەی لەو پێوەندیەدان، دەبێت بە موڵکێکی گشتیی لە کۆمەڵناسیی سیاسییدا؛ ئەم پێوەندیە پێ لەسەرداگیراوە بوو بە شتێك کە نێزیکەی وەك یاسایەکی سرووشتیی کۆمەڵناسیی لێی دەگەیرا.

بەڵام تا سەرەتای ساڵانی ١٩٧٠ ـکانی خایاند تا تاقیکردنەوەیەکی ئیمپیریکی (ئەزموونی/ تەجریبیی) گەورە لەسەر ئەو تێزە پەیدا بوو. ئەویش سیاسەتزانی ئەمەریکایی، ویلیام ئێم لافەرتی William M Lafferty بوو کە لێتوێژینەوەیەکی وای ئەنجام دا. لافەرتی پرۆسەی بەپیشەسایزکردن و هەروەها پرۆسەی بەدیموکراتیکردنیشی لە دانمارك، نۆروێژ و سوێد بەراوورد کرد، و لە ڕووی جوگرافی و کۆمەڵایەتیەوە لەو بەئەندامبوونەی دەستەی لایەنگرانی ترامێل ـی توێژیەوە. بە پلەی یەك ئەو سەرئەنجامگیریەی لێتوێژینەوەکەی لافەرتی ـ یە کە من لەم بەردەستخستنەی خۆمدا کردوومە بە بناخە. لافەرتی دەبینێت کە کاتێك کە سەبارەت بە ڕوونکردنەوەی ئەو جیاوازیە ئایدیۆلۆژیانەن کە لە نێو ئەو سێ پارتەدا هەن ئەوا فاکتەرە سیاسیەکان (بەدیموکراتیکردن) هەروەها هێندەی بارودۆخ و هەلومەرجە ئابووریی و کۆمەڵایەتیەکان گرینگن. لافەرتی ئاماژە بە هەندێك شت دەکات لەوانە بەو بەدیموکراتیکردنە زووەی کە لە نۆروێژ ڕوویدا و بەو شێوەیەش ئەو لێکترازاندنە زووە کە لە نێوان ئاربایدەرپارتیەت و لیبراڵەکاندا ڕوویدا و کە وابەستە بەو ڕووداوانە بوو – ئەمە فاکتەرێکە کە هەروەها ئێدوارد بوڵ ـیش سەرنجی داوەتێ. کاتێك کە لافەرتی سوێد و نۆروێژ بەراوورد دەکات دەبینێت کە ئەو پێداگرتنەی سەبارەت بە پێوەندی نێوان بەپیشەسازیکردنی خێرا لە یەکەی گەورەدا و ڕادیکالیزم لە بزووتنەوەی کرێکارییدا ناچێتە سەر ئاستیی سەرانسەریی وڵات؛ دەنا ئەگەر ئەو تێزە [تێزی بوڵ – گالیۆنسەن] دروست بووایە ئەوا سوێد کە لە سەرەتای سەدەی نۆزدەدا خاوەنی پیشەسازیەکی گەورەی خێرا دامەزراوە هەروەها خاوەنی ڕادیکالترین بزووتنەوەی کرێکارییش دەبوو.

ئەڵبەت لافەرتی دەتوانێت هەندێك پێوەندی لە نۆروێژ لە نێوان لە لایەکەوە لە کاریگەریی کۆچبارکردنی کرێکارانی دەرەوەی شارەکان لە بەشی خۆرئاوا بەرەو بنکە پیشەسازیە نوێیەکان – و بەو شێوەیەش دروستبوونی نیگەرانی و بێڕەگبوونی کۆمەڵایەتی پێکەوەبەستراو [لە ناو کرێکاراندا] – و لەلایەکی دیکەوە مەیلی ئەوان بۆ پێوەندیگرتن بە بزووتنەوەی ترامێلەوە ببینێت. هاوکات کە هەوادارانی ترامێل بە پلەی یەك ڕاستەوخۆ لە ترۆندەلاگ Trondelag و لە ڤێستلاندت Vestlandet لە بەشی ماسیگرتن و کشتوکاڵەوە دەهاتن، ئەوا ئاراستە مۆدێرنە کرێکاریەکە بنکەی توند و تۆڵی لە ناوچەگەلی کۆنی پیشەسازییدا هەبوو کە خاوەنی قەدێکی کرێکاری سەقامگیر و خوێندەوار بوو. لێتوێژینەوەی (ئانالیزی) پێشکەوتووی ئاماری لافەرتی لەم پێوەندیانە بە گشتیی کاریگەریەکی باوەڕداکوتەر بە خوێنەر دەدات، بەڵام لەوە دەچێت لافەرتی یەك فاکتەری گرینگی پشتگوێ خستبێت کە لە پشت سەرکەوتنی ئاراستەی ترامێلەوەیە، ئەویش ئەو فاکتەری هەبوونی سێنترالیزمە لە بزووتنەوەی سەندیکایی نۆروێژیدا. بە سێنرتالیستکردنێکی (ناوەندگیرکردنێکی) قایمی دەستەڵاتی سەندیکایی لە وڵاتێکدا کە تیایدا جوگرافیا ساختارێکی کۆمەڵایەتی ناسێنترالیستی (نانوەندگیری) سەپاندووە و هەبوونی نەریتگەلێك لە چالاکی و بزووتنەوەی کەنارئامێزی جەماوەیی، لە ناو بزووتنەوەی کرێکارییدا بارودۆخی سرووشتیی فەراهەم دەکات بۆ ئۆپۆزیسیۆنێکی ناسێنترالیست (ناناوەندگیر). ئەم بارودۆخانە لە سوێد نەبوون، لە سوێد مانگرتنە گشتیە گەورەکەی ساڵی ١٩٠٩ گەشە و گۆڕانی ڕووەو سێنترالیزم (ناوەندگیریی) وێستاند، و لە دانمارکیش ساختاری کەرتی بازرگانی و ئاڵوگۆڕ سێنترالیزمی سەندیکایی کرد بە کارێکی نەشیاو.

کۆتایی.

هەروەك لە بنتێبینیەکەدا ئاماژەم پێکردووە، ئەم کتێبە ناوی "بزووتنەوەی کرێکاریی سکاندیناڤیایە "Skandinavisk arbetarrörelse".

Skandinavisk arbetarrörelse
Nils Elvander
Schmidts Boktryckeri AB, Helsingborg 1980